

УДК 37.035; 364.63

DOI: 10.15587/2519-4984.2017.102536

ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СУЧАСНОЇ СІМ'Ї ЯК ОРІЄНТИРИ ДЛЯ ПОБУДОВИ ПОДРУЖНІХ СТОСУНКІВ МОЛОДИМИ ПАРАМИ

© А. Я. Парфанович

Визначено характерні риси сучасної сім'ї. З огляду на важливість інституту сім'ї, необхідним є визначення ставлення до шлюбу молоді та їх бачення побудови правильних сімейних стосунків. Висновком проведеного анкетування є необхідність ретельної підготовки молоді до сімейних стосунків, формування знань і навичок правильної поведінки у шлюбі та у стосунках з особами протилежної статі

Ключові слова: молоді пари, подружні стосунки, орієнтири, сім'я, характеристики сім'ї, прояви насильства

1. Вступ

Сучасні молоді люди володіють критичним ставленням до інформації, яка надходить, адже комунікативні засоби сьогодні є потужними й відкритими. Вони є більш самостійними у оцінці явищ, подій оточення та здатні до прийняття рішень щодо побудови власного сімейного життя. Модель сучасної сім'ї, характер взаємостосунків серед подружжя є одним із видів спадку для молоді. Характерні риси сім'ї закладаються у стосунки молодих людей через: традиції та звичаї, спостереження, навчання, соціальні настанови, передачу досвіду. А також діяльність таких соціальних інститутів, як школа, засоби масової інформації; етнічні, культурні надбання.

Нині сім'я перебуває у перехідному стані. Поряд із *подружньою формою* існує й *материнська*, що створюється жінкою, як правило, в ім'я дитини. Ще одна форма сучасної сім'ї – *позашлюбна*, тобто, сім'я без шлюбного союзу. *Неповна сім'я* – результат смерті одного з подружжя або розлучення. *Альтернативний шлюб*: зв'язок одруженого чоловіка з незаміжною жінкою, яка має від нього дітей (конкубінат). Загалом, сім'я у своєму розвитку пройшла шлях від патріархальної до *сучасної, нуклеарної*, яка складається з подружжя та дітей і останнім часом набуває форми або *подружньої, або дітоцентристської* (ядром відносин є не батьківство, а шлюбність, тобто особиста взаємодія шлюбних партнерів) [1]. Набуло обертів поширення *демократичного типу* сім'ї, більш ефективних подружніх стосунків – *партнерських (бархатних), егалітарних* – демократичного стилю виховання дітей. А відтак олюднення взаємин у сім'ї як завдання гендерного розвитку суспільства [2].

2. Літературний огляд

Досліджуючи основні характеристики сучасної сім'ї як орієнтири для побудови подружніх стосунків молодими парами без проявів насильства, ми акцентували увагу на таких із них: функції; основні параметри; стандартні сфери життєдіяльності; типові сімейні ролі; зміни, які відбулися з сім'єю як суспільним інститутом упродовж останніх років, зокрема позитивні і негативні тенденції у розвитку сім'ї; значення сім'ї для розвитку людини.

Соціалізуючими *функціями сім'ї* визначено такі:

– забезпечення фізичного та емоційного розвитку індивіда;

– формування статевої ідентифікації дитини, її розумового розвитку та розвитку здібностей і потенційних можливостей;

– забезпечення дитині почуття захищеності;

– формування ціннісних орієнтирів особистості;

– оволодіння дитиною основними соціальними нормами.

Функціями сім'ї загалом є: господарсько-економічна, репродуктивна, комунікативна, рекреативна. Кожна сім'я також відрізняється одна від одної за такими *основними параметрами*, як: соціально-культурний, соціально-економічний, техніко-гігієнічний, демографічний [3]. Традиційно *сфери життєдіяльності сім'ї* поділяють на господарсько-економічні, морально-психологічні та інтимно-особистісні [4]. Найбільш *типові сімейні ролі* для чоловіка та дружини такі:

– відповідальний за матеріальне забезпечення сім'ї (годувальник);

– господар (господиня);

– відповідальний (на) по догляду за немовлятами;

– вихователь(ка);

– сексуальний(на) партнер(ка);

– організатор(ка) розваг;

– організатор(ка) сімейної субкультури;

– відповідальний(на) за підтримання родинних зв'язків;

– сімейний психотерапевт [1].

Виділено основні принципи зміни, які відбулися з сім'єю:

1. З багатопоколінної, великої родини вона перетворилася, у більшості випадків, на нуклеарну, тобто складається з батьків і дітей.

2. З багатодітної сім'я перетворилася на малодітну, з однією чи двома дітьми.

3. В новій сім'ї чіткості розподілу обов'язків між чоловіком і жінкою немає.

4. Відсутність відвертих чоловічих домагань на сімейну владу. Загалом, досягнуто не тільки рівності прав, але й приблизної рівності можливостей [5].

Нині сім'я перебуває у перехідному стані. Поряд із *подружньою формою* сім'ї існує й *материнська*, що створюється жінкою, як правило, в ім'я дитини. Ці форми не є альтернативами, материнська форма збережеться і в майбутньому. Ще одна форма сучасної сім'ї – *позашлюбна*, тобто сім'я без шлюбного союзу [1].

Констатуються як позитивні, так і негативні тенденції у функціонуванні такого соціального інституту як сім'я. До негативних тенденцій розвитку сім'ї, окрім зростання кількості розлучень, позашлюбних і неповних сімей, відносяться також: нові репродуктивні технології, що порушили монолітну ідею материнства (поява сурогатних матерів); боротьба геїв і лесбіянок за можливість надання їх союзам юридичного сімейного статусу; трудова і економічна міграція у міжнародному масштабі, яка часто приводить до вимушеного багаторічного проживання чоловіків і дружин у різних країнах; зміна характеру стосунків усередині самих сімей: з дітоцентрованих (змістом яких є сумісне виховання дітей) сімей приходять сім'ї подружжя (у центрі яких знаходяться власне стосунки подружжя) [4].

За свідченням Панкової Л. М. вивчення соціально-психологічних проблем сучасної сім'ї, настроїв молоді напередодні вкладення шлюбу дає можливість проникнути в духовний світ людей, де радості й печалі, розчарування й захоплення переплітаються у більш складній залежності, ніж може видатися [6].

Отже, тема сім'ї є розглянутою вченими всебічно. Проте, залишаються мало дослідженими сучасні особливості формування і прояву насильства у сімейних стосунках. Тому доцільним є дослідження цього питання серед хлопців і дівчат, які зустрічаються; молодих пар, які мають намір одружитися; одружених пар.

3. Мета та задачі дослідження

Мета дослідження – визначити основні характеристики сучасної сім'ї для окреслення орієнтирів для майбутніх пар, які мають намір одружитися.

Для досягнення мети були поставлені наступні задачі:

1. Аналіз наукових думок, тверджень, положень науковців із питань сучасної сім'ї, сімейних стосунків.

2. Визначення основних характеристик сучасної сім'ї з метою формування у молоді адекватних знань, уявлень.

3. Дослідження основних позицій молоді щодо сім'ї, стосунків між подружжям.

4. Дослідження позицій науковців із питань сучасних характеристик сім'ї та визначення головних тенденцій серед молодих пар щодо бачення ними сімейного життя

Дослідники проблем сім'ї виділяють **характерні риси сучасної сім'ї**, які наслідуватимуть сучасні молоді пари:

– *поява нових, нетрадиційних форм шлюбу* (окреме проживання подружжя при наявності спільних дітей і збереженні подружніх стосунків [1];

– *зміна пріоритетних інтересів сімейних груп*, що особливо виразно проявляється у таких двох тенденціях: збільшенні кількості бездітних шлюбів; піднесенні серед сімейних цінностей на один з найвищих щаблів цінності матеріальної забезпеченості [1];

– *поступово слабшають одні фундаменти*, первинні, матеріальні, на зміну їм приходять другі, більш складні – але приходять поступово, з відста-

ванням, звідки і *нестабільність багатьох сучасних шлюбів* – від зіткнення старих і нових сімейних фундаментів, внаслідок перебудови всієї психології подружжя [7];

– *чим індивідуальнішою є людина, тим важче їй знайти близьку людину і важче зберегти з нею хороші стосунки*. Ця психологічна основа *сучасного збільшення кількості розлучень*, і сьогоденного *зростання неодруженості* [7];

– *криза сучасної сім'ї виявляється у високому рівні розлучень* (третина). Криза сім'ї – це ще й *криза патріархальних її цінностей* [1];

– *змінюється статус особистості в сім'ї*, змінюється і *соціально-культурна основа сімейних стосунків*. Чоловічі і жіночі ролі в сім'ї все більше *наближуються до симетрії* (не за принципом «чоловічі-жіночі», а за домовленістю) [7];

– *народжується нова структура житлового простору* місця проживання. *Відносна автономія кожного* скріплює сім'ю [7, 8];

– на емпіричному рівні *демократизація внутрішньо сімейних стосунків* розглядається як інтегральний показник, що включає в себе такі індикатори, як форма організації сім'ї (структура влади), ступінь єдності (емоційна близькість), характер вирішення загальносімейних питань (хто з членів сім'ї залучається до їх вирішення) [4];

– *сучасна сім'я, зберігши за собою функцію ранньої соціалізації дитини, все більше ділить цю функцію з громадськими закладами* [1];

– *витоки сьогоденної девальвації цінностей сім'ї у нашій країні* – в історичних особливостях розвитку нашого суспільства. Виявившись конкурентно неспроможною, *цінність сім'ї у реальному житті почала падати*, хоча одночасно декларативно розквітала. Скорочення вільного часу різко *зменшило час сімейного спілкування* як подружжів, так і батьків з дітьми. Повноцінне сімейне виховання було замінене державним конвеєром (ясла-дитсадок-школа з групами продовженого дня) [1, 9, 10].

Молодь, молоді пари повинні аналітично ставитись до сучасних *негативних тенденцій у розвитку сім'ї* як інституту:

– більш широке розповсюдження альтернативних форм шлюбу та зростання позашлюбної народжуваності;

– вихід на пріоритетне місце в життєдіяльності сім'ї господарчо-економічної функції, її гіпертрофія;

– недостатні матеріальні засоби в сім'ї не лише змушуватимуть молоді подружжя відмовлятися від народження дітей, але й деформуватимуть сам виховний процес в сім'ї;

– матеріальні недоліки та дефіцит житла вже призводять і будуть призводити до деструкції сім'ї, до розвалу нормальних міжособистісних стосунків у сім'ї [1];

– нові репродуктивні технології, що порушили монолітну ідею материнства (поява сурогатних матерів);

– боротьба геїв і лесбіянок за можливість надання їх союзам юридичного сімейного статусу;

– трудова і економічна міграція у міжнародному масштабі, яка часто приводить до вимушеного

багаторічного проживання чоловіків і дружин у різних країнах;

– зміна характеру відносин усередині самих сімей: з дітоцентрованих (змістом яких є сумісне виховання дітей) сімей приходять сім'ї подружжі (у центрі яких знаходяться власне відносини подружжя) [9, 11].

З метою визначити, яким є бачення молодих людей сучасної сім'ї та її основних характеристик, знання і ставлення до шлюбу, осіб протилежної статі, було проведено анкетування серед молоді, молодих пар, які зустрічаються та є поки-що неодруженими, одружених чоловіків і жінок.

Проводилося анкетування, в якому взяли участь: хлопці і дівчата, які зустрічаються – 77 осіб – 39 хлопців і 38 дівчат (віком 16 до 25 років: дівчата – 17–25 років; хлопці – 20–26 років); хлопці і дівчата, які зустрічаються і планують одружуватися – 235 осіб – 117 хлопців і 118 дівчат (віком від: дівчата – 18–38 років; хлопці – 19–40 років); одружені пари – 76 респондентів або ж 38 сімейних пар (чоловіки віком 20–53 роки, жінки – 18–48 років).

Перед респондентами поставлено низку запитань («Яке значення у житті молодих пар має шлюб?», «Вкажіть свої права та обов'язки у шлюбі», «Чи готові Ви правильно побудувати свої сімейні стосунки? (оцінити свою готовність за 5-бальною шкалою)») узагальнення відповідей на які дало змогу зробити такі висновки:

Молоді пари, які зустрічаються:

– шлюб є важливим етапом у житті як дівчат так і хлопців, він зближує двох людей, зміцнює та продовжує стосунки;

– юнаки та дівчата з трудністю розрізняли права та обов'язки у шлюбі; дівчата все ж таки більше націлені на виховання дітей, ведення домашнього господарства, а хлопці – на матеріальне забезпечення сім'ї;

– пари, які зустрічаються, низько оцінюють власні можливості до створення сім'ї; т у дівчат дещо кращі показники готовності до створення подружньої пари.

Молоді пари, які зустрічаються і планують своє одруження:

– ставлення молодих людей до шлюбу є важливим (60,7 %) і респонденти вважають, що шлюб – це відповідальність, турбота про іншого; для молодих людей шлюб є виключно офіційним фактом (21,7 %), з чого можна зробити висновок, що про ніяку відповідальність, обов'язок перед своїм партнером не йдеться (у цій групі з'являються відповіді про важливість шлюбу для народження і виховання дітей);

– хлопці в основному серед своїх прав визначили: право на батьківство, на відпочинок та на повагу, а серед обов'язків – фінансове забезпечення сім'ї; респонденти-дівчата своїми основними правами зазначили: право на материнство, на увагу, любов та підтримку, на вільний час та відпочинок, а до обов'язків вони віднесли: поважати та піклуватися про чоловіка; вести домашнє господарство; жодна із дівчат не вказали своїм правом виховувати дітей;

– молодих людей, які визначають високою своєю готовність правильно побудувати свої стосунки, дуже мало: серед хлопців (максимальна готовність) – 30,4 %, серед дівчат – 26,1 %.

Одружені пари:

– для чоловіків характерні такі відповіді, як нормальне значення шлюбу і наступна характеристика: отримання права на перебування з людиною; жінки писали тільки про новий етап в житті та велике значення шлюбу;

– для чоловіків притаманні відповіді про обов'язок забезпечувати сім'ю, для жінок – оберігати сімейне вогнище; більшості респондентів (і чоловіків, і жінок) властиве дублювання прав і обов'язків (вони однакові) або взагалі відсутні відповіді про права в шлюбі;

– виявлено високу готовність до правильної побудови сімейних стосунків, а також цікавим моментом є те, що серед усіх респондентів за результатами діагностики не виявилося тих, хто оцінив свою готовність до правильної побудови сімейних стосунків на низький бал.

У відповідях половини респондентів панує позиція, що шлюб має важливе значення і є новою віхою у житті людей та розвитку їхніх стосунків. Особливо виразною така позиція є серед одружених людей. Однак анкетуванням засвідчено, що багато осіб, особливо з групи молодих дівчат і хлопців, не ставляться до шлюбу з належною відповідальністю. Узагальнюючи, можна зробити висновок про превалювання у судженнях осіб чоловічої статі прав і обов'язків матеріального характеру і виховання дітей, осіб жіночої статі – ведення домашнього господарства. Засвідчено неготовність багатьох молодих людей дотримуватися у шлюбі чітко визначених прав і обов'язків, а також їх неусвідомленість. Це доводить поверховість стосунків, ставлення до шлюбу з великою мірою безвідповідальності. Як свідчать дані анкетування, респонденти виявляють середні показники до правильної побудови сімейних стосунків. Дещо впевненішими лідирують дівчата, жінки, однак така ідеалізація власної готовності вимагає глибокого аналізу й оцінки.

5. Результати досліджень та їх обговорення

Анкетуванням не можна визначити всі відтінки у стосунках, адже важко уточнити деякі відповіді, судження та не можна бачити виразів обличчя і проявів поведінки людей. Однак, узагальнено можна зробити такі висновки:

1. Молоді люди, які зустрічаються і поки-що не планують одружуватися, виявляють низький рівень готовності до шлюбу, правильного його розуміння, а це вимагає іншого підходу в підготовці їх до сімейного життя. Можна стверджувати, що ці молоді люди складають групу ризику майбутніх сімей. У випадку, якщо одруження є необхідним (вагітність чи ще якась важлива причина), несвідоме створення сім'ї може призвести до значних непорозумінь і проблем.

2. Прийняття рішення про одруження є важливим у житті молодих людей і, як засвідчує аналіз анкет, це стимулює до переоцінки життєвих орієнтирів, мобілізує ресурси й можливості молодої людини. Таку готовність до позитивних змін доцільно максимально ефективно використовувати, надаючи потрібну і в

необхідній мірі корисну інформацію про сім'ю, сімейні права і обов'язки, попередження негативних проявів у стосунках з протилежною статтю, криз і проблем.

3. Одружені люди не є настільки відвертими, якими б хотілося побачити їхні відповіді. Однак, і такі відповіді засвідчують низький рівень розуміння свого значення у побудові правильних сімейних стосунків. Більшість респондентів з цієї групи не надавали належної ваги питанням підготовки до шлюбу, не мали можливості ознайомитися із багатьма важливими елементами підготовки до шлюбу і побудови сімейних стосунків без проявів насильства.

6. Висновки

Актуальність підготовки молоді до сімейного життя вимагає перегляду теоретичних напрацювань

та проведення додаткових досліджень відповідно до вимог сьогодення. Теоретично визначено функції, основні параметри, сфери життєдіяльності сім'ї, типологію сімей, типові сімейні ролі, негативні тенденції, характерні риси сучасної сім'ї. Однак, проведеним анкетуванням серед різних груп осіб (молодих пар, які зустрічаються; молодих пар, які зустрічаються і планують одружуватися; одружених пар) доведено різні розуміння шлюбу, готовність до правильної побудови сімейних стосунків без проявів насильства, що вимагає перегляду їх підготовки до шлюбу.

Визначення основних характеристик сучасної сім'ї у подальшому вимагає детальнішого розгляду кожної з її особливостей та конкретизації орієнтирів для побудови подружніх стосунків молодими парами без проявів насильства.

Література

1. Якубова, Ю. М. Молода сім'я України 90-х [Текст] / Ю. М. Якубова та ін. – К.: А.Л.Д., 1996. – 104 с.
2. Капська, А. Й. Технології роботи з сім'ями різного типу. Соціальна робота: технологічний аспект [Текст]: навч. пос. / А. Й. Капська, О. В. Безпалько, Р. Х. Вайнола та ін. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – С. 92–171.
3. Безпалько, О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях [Текст]: навч. пос. / О. В. Безпалько. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 134 с.
4. Тартаковская, И. Н. Гендерная социология [Текст] / И. Н. Тартаковская. – М.: Вариант, Невский простор, 2005. – 368 с.
5. Капська, А. Й. Молода сім'я: проблеми та умови її становлення [Текст] / А. Й. Капська, С. А. Мірошниченко, І. О. Трухін; ред. А. Й. Капська. – К.: ДЦССМ, 2003. – 184 с.
6. Панкова, Л. М. Для будущих супругов [Текст] / Л. М. Панкова. – М.: Мысль, 1988. – 174 с.
7. Рюриков, Ю. Любовь и семья на сломе времен. Перестройка – семье, семья – перестройке [Текст] / Ю. Рюриков. – М.: Мысль, 1990. – С. 9–29.
8. Юрченко, З. Соціально-психологічні детермінанти насилля щодо особистості у сім'ї [Текст] / З. Юрченко // Психологія особистості. – 2010. – № 1. – С. 94–102.
9. Шинкаренко, О. Д. Психологічні особливості жертв подружнього насильства [Текст] / О. Д. Шинкаренко // Практична психологія та соціальна робота. – 2000. – № 3. – С. 25–28.
10. Тимофеева, Л. Г. Гендерные стереотипы [Текст] / Л. Г. Тимофеева // Соціальна робота і сучасність: теорія та практика. – 2012. – С. 197–198.
11. Фурман, А. В. Психокультура української ментальності [Текст] / А. В. Фурман. – Тернопіль: НДІ МСЕВО, 2011. – 168 с.

*Рекомендовано до публікації д-р пед. наук Мешко Г. М.
Дата надходження рукопису 28.03.2017*

Парфанович Андрій Ярославович, аспірант, кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027
E-mail: parfanovich@ukr.net